

Artikel: Trouwen met de buurjongen: Ruimtelijke partnersselectie in achttiende-eeuws Amsterdam

Auteur: Judith Kraamwinkel

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 44.4, 28-37.

© 2023 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Abstract: This article argues for the importance of considering space when studying partner selection by exploring this topic in relation to eighteenth-century Amsterdam. It shows that the distance between marriage partners' residences was relatively small in general, and even smaller for Jewish and Lutheran inhabitants of the city. It suggests this topic could be especially informative when studied in relation to daily mobility. It finally notes the lack of mobility between the Eastern and Western parts of the city as well as the tendency of brides to only marry outside of Amsterdam later in life.

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

TROUWEN MET DE BUURJONGEN

RUIMTELIJKE PARTNERSELECTIE

IN ACHTTIENDE-EEUWS

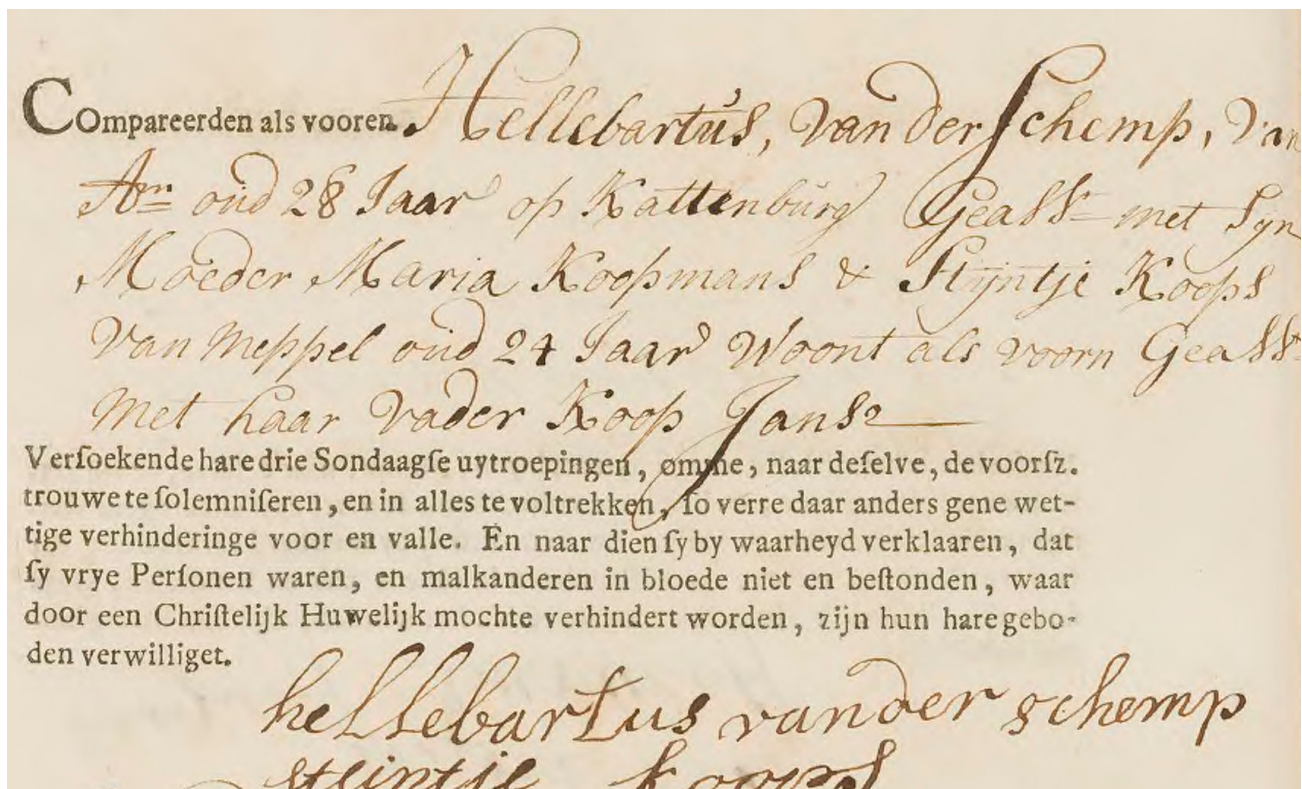
AMSTERDAM

Judith Kraamwinkel

Op 6 september 1737 trouwde Stijntje Koops met Hellebartus van der Schemp, die beiden op Kattenburg woonden.¹ Dit was de eerste van de vijf huwelijken die Stijntje zou aangaan tijdens haar leven, en elke keer trouwde ze met een man die in dezelfde straat woonde. Hoewel deze hoeveelheid huwelijken redelijk bijzonder was, was Stijntjes neiging om met iemand te trouwen die erg dichtbij woonde dat niet. In dit artikel zal ik uiteenzetten hoe het residentiële huwelijkspatroon eruitzag, ofwel hoe ver potentiële huwelijkspartners van elkaar afwoonden in achttiende-eeuws Amsterdam.

De oorspronkelijke onderzoeksvraag doelde op het verhuisgedrag van vrouwen, specifiek weduwen, omdat de huidige historiografie over vroegmoderne weduwen nauwelijks aandacht schenkt aan ruimte. In haar artikel ‘The Not-So-Merry Widows of Amsterdam’ (1999) legt Anne E.C. McCants bijvoorbeeld uit dat weduwen in het algemeen een arme groep waren die vaak in een kleine kamer woonden, maar geeft geen verdere ruimtelijke beschouwing van de woningen van weduwen in de stad.² De concrete aanleiding voor dit onderzoek was de hoge mobiliteit van Christina Planson, die in het midden van de achttiende eeuw op de vismarkt in Amsterdam werkte. Ze trouwde drie keer en in *Unpacking Urban Life in the Past* (nog niet gepubliceerd) merkten

Danielle van den Heuvel en Julia Noordeggraaf op dat ze bij elk huwelijk ergens anders woonde.³ Het eerste doel van dit onderzoek was om te bepalen hoe uniek dit was, want er bestaat binnen de historiografie over migratie de neiging om voornamelijk migratie *tussen* steden te onderzoeken.⁴ Dit komt deels doordat er in weinig bronnen vermeld wordt dat er ook sprake was van verhuizing *binnen* een stad. Jessica den Oudsten heeft dit probleem omzeild door gebruik te maken van het ondertrouwregister.⁵ Hierin kondigden koppels aan dat ze gingen trouwen. Het ondertrouwregister registreert (bijna) altijd de adressen van de bruid en de bruidegom, en is dus een erg betrouwbare bron om migratie van één persoon te bestuderen; mits deze persoon een aantal

Het Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:580, 70, 6 September 1737

keer trouwde. Het uiteindelijke onder- zoek ging over de afstand tussen de wo- ningen van koppels, om inzicht te bieden in de invloed van ruimte op partnerselec- tie. Deze ruimtelijke blik op partnerselec- tie lijkt ook niet eerder onderzocht te zijn voor de vroegmoderne periode. Voor dit onderzoek waren de ondertrouwregisters dus de perfecte bron, aangezien deze de adressen van allebei de partners opteken- de, maar andere onderzoeken naar ruimte in deze periode zouden ook de notariële archieven kunnen gebruiken. Deze bevat- ten soms ook de adressen van de betrok- kenen, maar minder consistent dan het ondertrouwregister. Dit onderzoek tracht- te dus twee historiografische gaten (deels) te dichten: de migratie van vrouwen bin- nen een stad en de invloed van ruimte op partnerselectie, specifiek binnen Amster- dam.

OM DE HOEK: METHODOLOGIE

Een belangrijk onderdeel van het onder- zoek was het samenstellen van een datas- et. De dataset die gebruikt is voor dit pro-

ject was gebaseerd op de dataset gemaakt door René van Weeren en Tine De Moor voor hun boek *Ja, ik wil* (2019). Zij heb- ben voor de periode tussen 1580 en 1810 elke vijf jaar de informatie over alle huwe- lijken uit het Amsterdamse ondertrouw- register geregistreerd.⁶ Deze dataset is als beginpunt genomen voor het samen- stellen van dit onderzoek, omdat deze een overzicht van de periode gaf die anders moeilijk te vinden zou zijn. Een nadeel van de dataset van Van Weeren en De Moor is dat deze alleen bepaalde jaren be- vat, waardoor het niet een volledig beeld biedt van huwelijken in vroegmodern Amsterdam. Dit wordt echter deels opge- lost door de manier waarop de dataset ge- bruikt is, aangezien een bruid gedurende haar hele leven gevolgd is. Haar andere huwelijken, die in andere jaren plaatsvon- den, zijn toegevoegd. Hoewel de dataset van dit onderzoek een stuk kleiner is dan die uit *Ja, ik wil* zijn de jaren meer geva- rierend. Om zoveel mogelijk tijd te beslaan, zijn alle huwelijken uit 1750 en 1760 be- keken. Omdat deze uit het midden van

de achttiende eeuw komen, betekende dit dat er zowel naar de eerste als de tweede helft van de eeuw kon worden gekeken. Sommige vrouwen zouden immers eerder getrouwd zijn, terwijl dit huwelijk voor anderen nog niet hun laatste echtgenoot zou betreffen. De dataset besloeg uiteindelijk bijna de volledige achttiende eeuw, van 2 mei 1709 tot 29 september 1797. Alleen vrouwen die minstens drie keer getrouwd waren zijn opgenomen, om zoveel mogelijk data te verkrijgen uit de kleine dataset. Voor een volledig beeld van de ruimtelijke dimensie van partnerselectie in achttiende-eeuws Amsterdam moeten ook vrouwen die minder trouwden bestudeerd worden: dit onderzoek is dan ook slechts een eerste stap in dit onderwerp.

over het algemeen minder zwaar als het koppel van plan was om te trouwen.⁸ Het feit dat het illegaal was en dat de straffen wel uitgevoerd werden, maakt het onwaarschijnlijk dat zo'n groot deel van de bevolking hieraan meedeed. 'Als voorn' is daarom geïnterpreteerd als een stel dat in dezelfde straat woonde. De ondertrouwregisters registreerden meestal alleen de straat en niet het specifieke huis, waardoor dit een logische conclusie is. De grote groep vrouwen die 'als voorn' woonde, wordt hierdoor een aanwijzing dat mensen vaak binnen hun buurt trouwden, niet van samenwonen voor het huwelijk.

Zoals te zien is in de onderstaande tabel, zijn de vrouwen in drie groepen verdeeld, omdat het onderzoek leek te

Tabel 1: Afstand tussen de woonplaatsen van huwelijkspartners in hele meters

	Alle observaties	Joodse groep	Lutherse groep
Eerste huwelijk	793	568	657
Tweede huwelijk	701	307	494
Derde huwelijke	599	700	645
Vierde huwelijk	186		633
Vijfde huwelijk	0		550
Gemiddelde	688	459	613

Eén van de interessantste dingen die al vroeg tijdens het onderzoek naar boven kwam, was dat een groot deel van de adressen van de bruiden geregistreerd stonden als 'als voorn', oftewel: als voornoemd. Volgens Van Weeren en De Moors dataset was dit het geval in 36,4 procent van de huwelijken. In het begin interpreteerde ik 'als voorn' als aanduiding voor koppels die al in hetzelfde huis woonden voordat ze trouwden. Meer onderzoek naar samenwonen voor het huwelijk in de vroegmoderne tijd maakt deze conclusie echter onwaarschijnlijk. Samenwonen voor het huwelijk was namelijk vanaf 1575 verboden in Amsterdam.⁷ Er waren verschillende straffen, zoals boetes en verbanning, en deze waren

suggereren dat religieuze groepen verschillende patronen vertoonden. De eerste groep, de algemene groep, bestaat uit alle huwelijken uit 1750 en 1760, zoals hierboven is uitgelegd. Ten eerste is een joodse groep toegevoegd, om te bekijken of het bestaan van de Jodenbuurt invloed had op de afstand tussen huwelijkspartners. De hypothese was dat de gemiddelde afstand kleiner zou zijn voor de joodse groep dan voor de algemene groep, aangezien de joodse inwoners van Amsterdam dicht bij elkaar woonden. Vervolgens is een lutherse groep toegevoegd, om te onderzoeken of het joodse patroon inderdaad een direct resultaat was van het bestaan van de Jodenbuurt, of dat andere religieuze minderheden een vergelijkbaar

patroon vertoonden. Het feit dat achttiende-eeuws Amsterdam geen lutherse wijk had, maakte dat verwacht werd dat het lutherse patroon dichterbij dat van de algemene dan van de joodse groep zou liggen: zij woonden immers verspreid door de stad op een vergelijkbare manier als de inwoners uit de algemene groep.

Een laatste aanpassing is gemaakt na het verzamelen van alle data, namelijk het verwijderen van vrouwen die buiten Amsterdam trouwden. Deze huwelijken hadden enorme invloed op de gemiddelden. Vooral het gemiddelde van de joodse groep werd hierdoor vervormd. Niet alleen omdat het de kleinste groep is, maar ook de groep met de grootste individuele huwelijksafstand. Beletje Salomons, wonende op de Herengracht, trouwde op 25 mei 1780 met Hartogh Solomons, die op dat moment in Leeuwarden woonde.⁹ De kleine schaal van dit onderzoek betekent dat de groep vrouwen die buiten Amsterdam trouwde de gemiddelden tot op zulke hoogte vervormde, dat het algemene beeld van het residentiële huwelijkspatroon duidelijker werd toen zij in een losse categorie werd gezet. Aangezien het onderzoek zich op Amsterdam richtte, staan zij niet in de tabel, maar de resultaten zullen later kort besproken worden. Onderzoek naar mensen uit Amsterdam die buiten de stad trouwden, zou in de toekomst een apart onderzoeksproject kunnen worden.

Ten slotte zullen de grenzen van dit onderzoek beschreven worden, want er zijn drie groepen wiens mobiliteit systematisch is uitgesloten door de gebruikte methodologie. Ten eerste betekent het gebruik van het ondertrouwregister als bron dat de vrouwen die hun hele leven ongetrouwd bleven uitgesloten werden van dit onderzoek. Zoals eerder is uitgelegd, zijn de registers echter een van de weinige achttiende-eeuwse bronnen die consistent de adressen van mensen optekenden: daarom is toch gekozen om ze te gebruiken. Onderzoek naar de mobiliteit

van alleenstaande vrouwen zou een onderzoeksproject op zich zijn. Ten tweede zijn vrouwen die slechts een of twee keer trouwden uitgesloten uit de data. Zoals eerder is vermeld, wilde ik juist door de kleine schaal van dit onderzoek toch zo veel mogelijk data per persoon verwerven, om daarmee een zo duidelijk mogelijk beeld van de mobiliteit te krijgen. Daarom zijn alleen vrouwen die minstens drie keer trouwden opgenomen. Dit was slechts een klein deel van de bevolking en de resultaten kunnen daardoor niet volledig representatief zijn. Toekomstig onderzoek moet bepalen of dit inderdaad een probleem van dit onderzoek geweest is. Ten derde zijn vrouwen die behalve in Amsterdam ook ergens anders trouwden grotendeels uitgesloten, wat betekent dat de meerderheid ook geboren is in Amsterdam. Dit komt ook door de focus op vrouwen die minstens drie keer trouwden, omdat dit minder waarschijnlijk is voor vrouwen die ook ergens anders getrouwd zijn voor ze naar Amsterdam verhuisden. Hierdoor kunnen geen conclusies getrokken worden over het residentiële huwelijkspatroon van migrantengroepen in vergelijking met dat van mensen die geboren zijn in Amsterdam, want er zijn nauwelijks vrouwen onderzocht die in de eerste categorie vallen. Net als met de andere beperkingen zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen of hier verschil tussen was.

IN DE BUURT: ANALYSE

Het voornaamste resultaat van dit onderzoek is dat huwelijkspartners relatief dicht bij elkaar woonden in vergelijking met de grootte van achttiende-eeuws Amsterdam. Hemelsbreed was de stad toen 2,5 kilometer van noord naar zuid en 3,8 kilometer van oost naar west. De huwelijkspartners in de algemene groep woonde gemiddeld 688 meter bij elkaar vandaan, maar dit is gebaseerd op de routes die mensen genomen zouden hebben, niet hemelsbreed. Deze routes zijn vastgesteld

door naar moderne kaarten te kijken, aangezien een groot deel van het stratenpatroon van het huidige Amsterdam nog hetzelfde is als dat van de vroegmoderne stad. Afstanden hemelsbreed noteren zou minder passen bij het doel van dit onderzoek, omdat partnerselectie over de ervaring van mensen gaat, die zich via de straten door de stad bewogen. Het stratenpatroon, vaak onderbroken door water, betekent dat de stad waarschijnlijk groter voelde dan zij was. Men kon vaak niet in een rechte lijn naar de bestemming reizen, maar was afhankelijk van de ligging van bruggen, waarvoor omgelopen moest worden. Dit maakt de afstand dus relatief nog kleiner. De neiging om dicht bij huis te trouwen is ook zichtbaar in het feit dat ongeveer een derde van de mensen iemand trouwde die in dezelfde straat woonde als zij. Deze observatie kan gecontextualiseerd worden. Jan Kok en Marco van Leeuwen beschrijven hoe, vanaf het begin van de negentiende eeuw, de geografische huwelijkshorizon verbreedde, tot deze tot stilstand kwam in de eerste helft van de twintigste eeuw.¹⁰ Dit onderzoek bouwt voort op deze these door te laten zien dat de huwelijksafstand net voor deze verbreding inderdaad klein was; tenminste in een grote stad. Het zou in de toekomst interessant kunnen zijn om het achttiende-eeuwse platteland te vergelijken met de stad, aangezien het aannemelijk is dat de afstanden daar groter waren doordat de bevolking meer verspreid woonde.

Een andere manier om de algemene waarnemingen uit dit onderzoek te interpreteren is door deze te plaatsen in bredere achttiende-eeuwse mobiliteitspatronen. In zijn artikel over dagelijkse mobiliteit laat Bob Pierik zien dat hoewel mannen over het algemeen mobieler waren dan vrouwen, allebei de groepen op een dag gemiddeld niet verder dan 700 meter van hun huis kwamen.¹¹ Dit is ongeveer dezelfde afstand als de gemiddelde afstand bij de algemene groep, en ligt ver boven de joodse en lutherse groepen. Dit

suggereert dat het geografische huwelijkspatroon uit dit onderzoek mogelijk past in Pieriks mobiliteitspatronen van het dagelijks leven. Deze kunnen immers gezien worden als een indicatie van de straal waarin mensen mogelijke huwelijkspartners konden ontmoeten; enige overeenkomst tussen de twee is dus niet verrassend. Een combinatie van deze twee soorten mobiliteit zou ook inzichten kunnen bieden in andere onderwerpen, zoals het onderzoek naar buurten en lokale gemeenschappen. Het bestuderen van buurten is lastig in Amsterdam, omdat die niet in formele zin georganiseerd waren, en er dus geen specifieke archieven bestaan.¹² Het overeenkomende gemiddelde van ongeveer 700 meter suggereert echter dat de ruimte waarin achttiende-eeuwse Amsterdammers zich bewogen duidelijke grenzen had. Toekomstig onderzoek zou kunnen uitwijzen of deze limieten duidelijke buurten creëerden, of dat elke persoon zijn of haar eigen werkgebied had, afhankelijk van waar ze woonden.

Zoals verwacht vertoont de joodse groep de kleinste afstand tussen de huizen van huwelijkspartners, waarschijnlijk door het bestaan van de Jodenbuurt. Hoewel het bestuur van Amsterdam, anders dan veel andere vroegmoderne steden, officieel joodse mensen overal liet wonen, verzamelden ze zich toch in deze buurt.¹³ Dit wordt grotendeels toegeschreven aan de relatief grote hoeveelheid zelfbestuur die de joodse elite kreeg van het stadsbestuur, maar discriminatie tegenover joden in andere delen van de stad zal hier ook aan bijgedragen hebben.¹⁴ De Jodenbuurt is ook zichtbaar in de data van dit onderzoek in het feit dat de adressen van de joodse groep in het algemeen een stuk dichter bij elkaar zijn dan de andere groepen, en zich vooral concentreerden rondom het huidige Waterlooplein. De vrouwen die het verst van hun huwelijkspartner afwoonden, zijn afkomstig van de grachten en de Kerkstraat, die buiten de Jodenbuurt lagen. Hitsele Camers woonde bijvoorbeeld

**“DE OVERGROTE
MEERDERHEID,
73 PROCENT VAN
DE GEVALLEN,
TROUWDE
PAS MET NIET-
AMSTERDAMMERS
BIJ HUN DERDE
HUWELIJK”**

op de Herengracht toen ze met Hertz Jacobus Benedictus, wonend in de Jodenbreestraat, trouwde op 27 juni 1783.¹⁵ Zij woonden 1200 meter bij elkaar vandaan, een relatief grote afstand voor de joodse groep. Het is echter onduidelijk waar Hitsele op de Herengracht woonde en in deze gevallen is gemeten vanaf het midden van de straat of, in dit geval, gracht. Ze zou een stuk dichterbij de Jodenbuurt gewoond kunnen hebben, maar doordat de primaire bronnen geen exacte adressen vermelden, kan dit niet met zekerheid gezegd worden.

De dataset bevat veel minder joodse huwelijken dan huwelijken uit de andere twee groepen. Dit correspondeert met de kleine hoeveelheid joodse huwelijken in Van Weeren en De Moors dataset, ondanks de snelle groei van de joodse bevolking in de achttiende eeuw. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat deze bevolkingsgroep uit veel meer mannen dan vrouwen bestond, waardoor het vinden van een huwelijkspartner moeilijker werd.¹⁶ Verder werd de Sefardische gemeenschap, die tot het einde van de achttiende eeuw het grootste deel van de joodse bevolking van Amsterdam vormde, gekarakteriseerd door een extreem hoge mobiliteit.¹⁷ Het is dus mogelijk dat de beslissing om alleen vrouwen op te nemen waarvan meerdere huwelijken te vinden waren de grootte van de joodse groep bovenmatig beïnvloed heeft. Voor deze groep zijn ook vrouwen die maar twee keer in Amsterdam trouwden opgenomen, aangezien er maar één joodse vrouw was die drie keer in Amsterdam trouwde. Voor de joodse groep zou toekomstig onderzoek naar alle huwelijken (ook vrouwen die maar een keer trouwden) dus zeker behulpzaam kunnen zijn. Uit deze data kunnen we wel de conclusie trekken dat joodse huwelijkspartners relatief dichterbij elkaar woonden, wat de invloed van de Jodenbuurt laat zien.

De afwezigheid van een lutherse buurt wekte de verwachting dat de lutherse groep een vergelijkbaar patroon

zou vertonen als de algemene groep. Lutheranen woonden echter 75 meter dichter bij elkaar: namelijk gemiddeld 613 meter. Dit zou logisch zijn als lutheranen nog steeds de neiging hadden om in bepaalde buurten te wonen hoewel er geen lutherse buurt was. Erika Kuijpers' boek *Migrantenstad* bevat de beste data over de ruimtelijke verdeling van de lutherse bevolking van Amsterdam in de vroegmoderne periode, hoewel dit boek over de zeventiende en niet de achttiende eeuw gaat. Ondanks dat er een kleine afwijking bestaat in vergelijking met

ken van Noorse en Deense immigranten in Amsterdam. Ze legt uit dat de eerste generatie immigranten meestal op de Oostelijke Eilanden woonde, waar een Noors-Deense gemeenschap bestond, terwijl hun kinderen zich door de stad verspreidden. Dit suggereert dat er binnen deze groep geen gemeenschapsvorming op het vlak van woonomgeving bestond.²⁰ Dit vormt een duidelijk verschil met de joodse gemeenschap, die zich verzamelde in de Jodenbuurt, ook als een familie al een aantal generaties in Amsterdam woonde. Het verschil tussen het patroon

“HOEWEL ER VARIATIES WAREN TUSSEN VERSCHILLENDE RELIGIES, WAS DE NEIGING OM MET IEMAND TE TROUWEN DIE DICHTBIJ WOONDE EEN KENMERK VAN ELKE GROEP”

de verdeling van de algemene bevolking van Amsterdam, lijken luthersen zich niet in bepaalde gebieden te verzamelen.¹⁸ Dit is ook zichtbaar in de data uit dit onderzoek, waar lutherse vrouwen die in hetzelfde jaar trouwden in totaal andere buurten woonden. Elisabeth Boesekroes trouwde bijvoorbeeld op 11 mei 1764 toen ze in de Rozenstraat woonde, terwijl Geertrui Boljan ten tijde van haar huwelijk op 14 september 1764 aan de andere kant van de stad woonde, op Oostenburg.¹⁹ Deze verdeling van luthersen door de hele stad komt overeen met Den Oudstens beschrijving van de woonplek-

van de lutherse en algemene groep kan dus niet uitgelegd worden door te kijken naar de lutherse verdeling door de stad. Het is mogelijk dat de variatie toeval kan zijn ten gevolge van de kleine steekproef. Hoewel 75 meter belangrijk is in de context van dit onderzoek, is het niet zo'n groot verschil dat toeval geen rol gespeeld zou kunnen hebben. Er moet nogmaals benadrukt worden dat er geen definitieve conclusies getrokken worden uit dit onderzoek, omdat het zo klein was, maar dat toekomstig onderzoek de mogelijkheid van variatie in de afstand tussen de huizen van huwelijkspartners tussen ver-

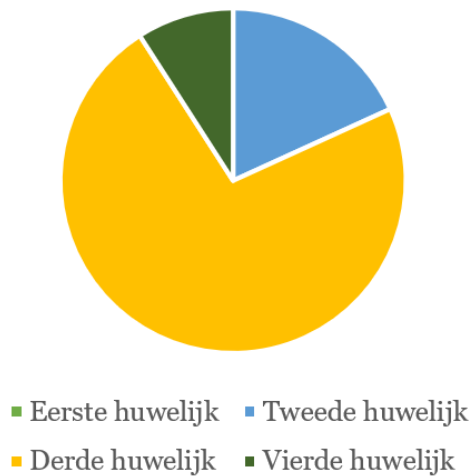
schillende religieuze groeperingen verder uitdiept. Dit was namelijk een verkennend onderzoek, en wil dus bij uitstek mogelijke routes voor toekomstig onderzoek aanwijzen, geen definitieve conclusies trekken.

Een interessant gegeven dat voor alle groepen opgaat, is dat de hoeveelheid mensen die tussen oostelijk en westelijk Amsterdam verhuisden erg klein was. Geen van de joodse vrouwen stak over van oost naar west, wat toegeschreven kan worden aan de Jodenbuurt. Ook in andere groepen was van de ene naar de andere kant van de stad verhuizen echter zeldzaam. Slechts dertien procent van de vrouwen in de algemene en tien procent in de lutherse groep heeft de oversteek gemaakt. Dit kan uitgelegd worden door de infrastructuur van de stad te bekijken en dan voornamelijk de slechte toegankelijkheid van de grachtengordel. Clé Lesger beschrijft dat de grachtengordel door de zeventiende-eeuwse elite gebouwd was om ervoor te zorgen dat er weinig verkeer zou komen, aangezien zij een rustige woonbuurt voor zichzelf wilden creëren.²¹ Als zijn werk bekeken wordt vanuit een focus op de Oost-West oversteek, wordt duidelijk dat het enige toegankelijke oversteekpunt de Dam was, omdat de structuur van de grachtengordel ervoor zorgde dat deze lastig en tijdrovend was om over te steken.²² Dit zou geleid kunnen hebben tot een lage algemene mobiliteit tussen de twee delen van de stad, waardoor mensen uit deze delen waarschijnlijk minder snel met elkaar zouden trouwen. Kok en Van Leeuwen merken op dat 'de kans om iemand te ontmoeten medebepalend is voor de kans om iemand te huwen'.²³ Een interessant gegeven is dat de vrouwen die wel van Oost naar West overstaken, dit niet gedaan lijken te hebben omdat ze met een man trouwden die daar al woonde. Gesiena van den Berg trouwde bijvoorbeeld voor de laatste keer op 27 april 1770 met Casper Willems, toen zij in de Ridderstraat en hij op Rapenburg woonde, alle-

bei in het oosten van de stad.²⁴ Gesiena stierf vier jaar later echter in de Eerste Rozendwarsstraat, in de Jordaan.²⁵ Zeker voor iemand die tot nu toe alleen maar in de Ridderstraat gewoond had, was dit een redelijk drastische verhuizing naar de andere kant van de stad, maar Caspers woonplek op Rapenburg suggereert dat dit niet gebeurde omdat hij daar al woonde. Dit leidt dus wel tot de conclusie dat huwelijken tussen Oost- en West-Amsterdammers zeldzaam waren, mogelijk door de slechte verbinding die mobiliteit lastig maakte, maar vertelt ons niet waarom sommige mensen wel verhuisden. Toekomstig onderzoek zou nieuw licht kunnen schijnen op de precieze verbinding tussen westelijk en oostelijk Amsterdam, maar dit onderzoek heeft laten zien dat er mogelijk een verdeling bestond tussen deze twee gebieden.

Als laatste zullen hier kort de vrouwen die buiten Amsterdam trouwden worden besproken. Een interessant gegeven van deze groep, is dat alle vrouwen die een echtgenoot buiten Amsterdam vonden minstens bij hun tweede huwelijk waren. De overgrote meerderheid, 73 procent van de gevallen, trouwde pas met niet-Amsterdammers bij hun derde huwelijk. Dit is vooral interessant in de bredere context van de status van weduwen, en specifiek hun kansen op hertrouwen. Zoals McCants uitlegt, hertrouwden weduwnaars veel vaker dan weduwen, en was hertrouwen vooral zeldzaam voor vrouwen die al wat ouder waren.²⁶ Bij hun derde huwelijk waren vrouwen misschien te oud om een aantrekkelijk huwelijkspartner te zijn, zeker als ze uit hun eerdere huwelijken al kinderen hadden. Voor mannen die buiten Amsterdam woonden, maar naar de stad wilden verhuizen, zouden deze vrouwen echter wel aantrekkelijk kunnen zijn. Hoewel dit moeilijk te bewijzen valt, is het mogelijk dat die vrouwen poorters van Amsterdam waren, en dus toegang hadden tot bepaalde voordelen die mensen van buiten niet

Vrouwen die buiten de stad trouwden

hadden. Ze hadden daarnaast al een netwerk in de stad en waren dus mogelijk aantrekkelijke huwelijkskandidaten voor mannen die naar de stad wilden verhuizen, ook al waren ze al wat ouder. Deze theorie wordt ondersteund door het feit dat de meeste weduwen die mannen van buiten de stad trouwden Amsterdam niet verlieten na hun huwelijk. Sophia Holm, bijvoorbeeld, in Amsterdam geboren, trouwde met Hendrik Wijnhout uit Ouderkerk op 24 april 1750.²⁷ Slechts net wat meer dan een jaar later, op 22 oktober 1751, trouwde ze met Jan van der Meer, die in Delft woonde, maar zij woonde nog steeds in Amsterdam.²⁸ Dus, hoewel weduwen vaak moeite hadden met hertrouwen, zoals McCants laat zien, suggereert dit onderzoek dat mannen die buiten de stad woonden wel een mogelijkheid voor hertrouwen boden. Ruimtelijk onderzoek is dus breder toepasbaar, aangezien dit bijvoorbeeld ook inzicht geboden heeft in het hertrouwen van weduwen, die vaker met mannen van buiten de stad trouwden dan jongere vrouwen die nog nooit getrouwd waren.

Concluderend heeft dit onderzoek belicht hoe dicht bij elkaar huwelijkspartners in achttiende-eeuws Amsterdam woonden. Dit onderzoek zou in de toekomst aan onderzoek naar buurten gekoppeld moeten worden, want het geeft aan dat het (sociaal) netwerk van Amsterdammers relatief dicht bij hun huis lag. Hoewel er variaties waren tussen verschillende religies, was de neiging om met iemand te trouwen die dichtbij woonde een kenmerk van elke groep. Dit kan ook aan onderzoek naar dagelijkse mobiliteit gekoppeld worden, omdat dit een vergelijkbare straal waarin mensen zich van hun huis bewogen aangaf. Meer onderzoek kan uitwijzen of buurten zich vormden binnen bepaalde geografische lijnen, of dat ieder zijn of haar eigen 'buurt' had: namelijk een bepaald gebied om het huis heen. Dit onderzoek heeft ook andere kenmerken van mobiliteit in achttiende-eeuws Amsterdam aan het licht gebracht, vooral het feit dat er een slechte verbinding bestond tussen het oosten en westen van de stad. De kleine hoeveelheid vrouwen die van de ene naar de andere kant verhuisde, suggereert dat mensen in hun eigen deel bleven, een observatie die verbonden moet worden aan de infrastructuur van de stad. De resultaten kunnen dus van veel verschillende kanten bekeken worden, en het is belangrijk om de conclusies die hier getrokken zijn niet als laatste woord op het onderwerp te zien. Dit is voornamelijk omdat dit onderzoek een zeer beperkt aantal mensen bestudeerd heeft. In plaats daarvan hoop ik dat dit gebruikt kan worden als een springplank voor toekomstig onderzoek.

Judith Kraamwinkel is een Research Master student aan de Universiteit van Amsterdam met een interesse in gendergeschiedenis. Haar werk over ruimtelijke partnerselectie is ook te zien op de blog van het *Freedom of the Streets* project.

Eindnoten:

1. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:580, 70, 6 September 1737.
2. Anne E.C. McCants, 'The Not-So-Merry Widows of Amsterdam, 1740 – 1782', *Journal of Family History* Vol. 24:4 (1999) 441 – 467, aldaar 458.
3. Danielle van den Heuvel and Julia Noordegraaf, *Unpacking Urban Life in the Past: Time Machine as a Data Visualisation and Analysis Tool for Researching Everyday Urban Experience across Space and Time*, tegemoetkomend, 27 – 29.
4. Ibidem, 26.
5. Jessica den Oudsten, *The Descendants of Norwegian and Danish Immigrants: Integration, Assimilation, and Social Mobility in Amsterdam, 1660-1811*, niet gepubliceerde masterscriptie, Universiteit van Leiden, 2021, 18.
6. Tine De Moor and René van Weeren, *Dataset Ja, Ik Wil – Amsterdam Marriage Banns Registers 1580 – 1810*, [<https://www.narcis.nl/dataset/RecordID/doi%3A10.25397%2Ffeur.14049842/Language/EN>].
7. Manon van der Heijden, *Huwelijk in Holland. Stedelijke Rechtspraak en Kerkelijke Tucht 1550-1700* (Amsterdam 1998) 110.
8. Ibidem, 112.
9. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:751, 455, 25 Mei 1780.
10. Jan Kok en Marco H.D. van Leeuwen, 'Genegenheid, Gelegenheid en Dwang: Twee Eeuwen Partnerkeuze en Huwelijk in Nederland en Vlaanderen', in: Jan Kok en Marco H.D. van Leeuwen (red.) *Genegenheid en Gelegenheid. Twee Eeuwen Partnerkeuze en Huwelijk* (Amsterdam 2005) 1 – 28, aldaar 7.
11. Bob Pierik, 'From Microhistory to Patterns of Urban Mobility: The Rhythm of Gendered Mobility in Eighteenth-Century Amsterdam', in: Gudrun Andersson en Jon Stobart (red.) *Daily Lives and Daily Routines in the Long Eighteenth Century* (New York, 2022) 105 – 124, aldaar 110.
12. Ibidem, 115.
13. Clé Lesger en Marco H.D. van Leeuwen, 'Residential Segregation from the Sixteenth to the Nineteenth Century: Evidence from the Netherlands', *Journal of Interdisciplinary History* 42 (2012) 333-369, 365.
14. Ibidem, 365.
15. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:753, 485, 27 Juni 1783.
16. Tirtsah Levie Bernfeld, 'Sephardi Women in Holland's Golden Age', in: Julia Rebollo Lieberman (red.) *Sephardi Family Life in the Early Modern Diaspora* (Waltham, M.A. 2011) 177 – 222, aldaar 180.
17. Ibidem, 181.
18. Erika Kuijpers, *Migrantenstad.: Immigratie en Sociale Verhoudingen in 17e-Eeuws Amsterdam* (Hilversum, 2005) 389 en 391.
19. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:740, 301, 11 Mei 1764; Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:740, 419, 14 September 1764.
20. Den Oudsten, *The Descendants of Norwegian and Danish Immigrants*, 54.
21. Clé Lesger, *Shopping Spaces and the Urban Landscape in Early Modern Amsterdam, 1550 – 1850* (Amsterdam 2020) 93.
22. Ibidem, 94.
23. Kok en Van Leeuwen, 'Genegenheid, Gelegenheid en Dwang', 11.
24. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:745, 293, 27 April 1770.
25. Stadsarchief van Amsterdam, *DTB Begraven*, 5001:1116, 40, 3 Maart 1774.
26. McCants, 'The Not-So-Merry Widows', 451.
27. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:731, 28, 24 April 1750.
28. Stadsarchief van Amsterdam, *Ondertrouwregister*, 5001:732, 12, 22 Oktober 1751.